

MIRKO RAGUŽ

INOZEMNI UČITELJI U HRVATSKOJ DO GODINE 1774.

Mirko Raguž
Osnovna škola S. S. Kranjčevića
HR 53270 Senj

UDK: 37(497.5)"1774"
Stručni članak
Ur.: 2003-10-31

U istraživanju najranije povijesti hrvatskoga školstva često se susrećemo s podacima koji govore u prilog tezi da se hrvatsko školstvo, vodeći se prije svega gospodarskim i kulturnim interesima, vezivalo uz školstvo na Zapadu, ponajprije uz školstvo u Veneciji i drugim talijanskim trgovačkim gradovima koji su svoje materijalne interese pretpostavljali svemu drugom. Potreba za pismenim i školovanim građanima osjećala se u dalmatinskim, primorskim i otočnim gradovima (u kojima su se trgovina, obrt i zanatstvo razvijali gotovo ravnopravno i istodobno kao i u spomenutim mjestima na Zapadu), a pogotovo u Dubrovniku, u kome se školstvo razvija prije nego u svim drugim mjestima u Hrvatskoj. Prelamali su se na ovim dalmatinskim prostorima različiti politički interesi (od mletačkih i austrijskih pa sve do francuskih i turskih) u kojima je svatko tražio svoj dio, odnoseći mnogo, ali ne ostavljajući gotovo ništa. I ostali dijelovi Hrvatske u sastavu Austrije i Mađarske imali su tijekom gotovo četiri stoljeća, bar što se tiče školstva, istu ili sličnu sudbinu. U ovom se radu govori o tim vezama i o pitanju u čemu se one danas mogu prepoznati.

Stanje u školstvu sve do 16. st., prema službenim podacima o školstvu u Hrvatskoj i Slavoniji do 1895., malo je poznato.¹ Podučavanjem mladeži najprije su se počeli baviti crkveni redovi, zatim i svjetovni učitelji, čija su znanja bila vrlo oskudna, ali ipak korisna. Jesu li to bili javni ili privatni učitelji, teško je reći, jer o tome malo piše u sačuvanim dokumentima iz toga

¹ *Školstvo u Hrvatskoj i Slavoniji od njegova početka do konca 1896.*, Zagreb, 1896, 5.

vremena. Š. Urlić u svome djelu *Crtice iz dalmatinskog školstva od dolaska Hrvata do g. 1910.*² navodi izvor pod nazivom *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium* VII, 5, u kojemu se spominje učitelj (magister) i učitelj gramatike (grammaticus), prvi godine 918., a drugi 1080. Poznato je da su se u to vrijeme učitelji kitili zvučnim nazivima, kao što je ovaj navedeni primjer.

Poznata je činjenica da u Dalmaciji mnogi gradovi razvijaju trgovačke, političke i vjerske veze s talijanskim gradovima i da te veze kasnije postaju glavni temelj na kojem se učvršćuju i školske veze s vanjskim svijetom. G. Ferrari-Cupilli piše u *Scritti storici e letterari*³ da je 1282. u Zadru postojala javna gradska škola. Urlić navodi i zanimljiv podatak da je u Dubrovniku Malo vijeće godine 1333. odlučilo pozvati Nikolu iz Verone za učitelja gramatike, jer u gradu do tada nije bilo javnog učitelja gramatike, kako to piše u *Monumenta Slavorum meridionalium*, XXIX, 380. I u Zadru nalazimo godine 1377. kao učitelja gramatike Petra iz Bologne (*magister Petrus de Bolonia doctor grammaticae salariatus Jadre*).⁴ To su prvi podatci koji govore da su dalmatinski gradovi sklapali ugovore s mletačkom vladom o osiguranju učitelja za svoje potrebe. Nije bilo domaćih učitelja pa su stoga dalmatinski gradovi pozivali izvana ne samo učitelje već i druge stručnjake iz raznih područja, kao npr. medicine, javnih službi i dr. Ta potražnja za pismenim osobama trajala je sve do 17. st. Od tada se sve više na mjestima učitelja nalaze domaći sinovi.

Pri ugovaranju i traženju stručnih i školovanih učitelja gradske su vlasti posebnu pozornost pridavale moralnim vrlinama, pa su stoga od svojih odaslanika u Italiju uz naobrazbu zahtijevale i čudoredne kvalitete. Tako se npr. godine 1487. Stjepanu Sfondratiju i Orsatu Menčetiću preporučuje da ugovore u Italiji učitelja sposobna za humanističke znanosti, ali i uzorna u vladanju.⁵ Slične su se kvalitete tražile od učitelja pod mletačkom vlašću. Svoje čudoređe učitelji su morali posvjedočiti i posebnom vrstom svjedodžbe. Znanja i moralne vrline stečene u talijanskim učilištima ovi su učitelji prenosili i u novu sredinu po dalmatinskim mjestima, gdje su podučavali mladež po istom školskom redu koji je vladao i tamo odakle su dolazili. Sve navedeno govori da su onodobne mjesne vlasti vodile veliku skrb o odgojnim i nastavnim zadaćama škole. Nije im bilo svejedno kakve će učitelje imati i kakve su im moralne i stručne kvalifikacije, jer je od toga ovisio i konačni

² Š. URLIĆ, 1919.

³ G. FERRARI-CUPILLI, 1889, 58.

⁴ T. ERBER, 1903-4, 7.

⁵ *Program dubrovačke gimnazije 1882./83.*, 1882, 12.

uspjeh njihove djece. U spomenutom Erberovu izvoru piše da su i u Mlecima, uz gradske općine i učenici prinosili, više ili manje, uzdržavanju svojih učitelja. Tako Erber navodi da se Ivan Ravenjanin u Udinama godine 1389. potužio gradskom zastupstvu kako mu predašnji učitelj Grgur otima učenike i tako smanjuje prihod.⁶ U dalmatinskim su gradovima učiteljske plaće bile različite od mjesta do mjesta i ovisile su o broju učenika i onog dijela prihoda koji su se od njih naplaćivali.

Svi ti navedeni primjeri svjedoče da je naše školstvo u ranom srednjem vijeku, u vrijeme narodnih vladara, pa i kasnije sve do početka 17. st., bilo slično školstvu u talijanskim gradovima i mjestima, odakle su i dolazili prvi učitelji, ili je pak bilo gotovo jednako tom školstvu. Škole su se razlikovale onoliko kolika je ta razlika postojala među učiteljima. Podučavali su mladež na isti način kao i u tamošnjim školama i onoliko koliko su znali. U tome nije bilo jedinstvenoga školskog reda. Svoja su znanja prenosili koliko su znali i koliko su bili osposobljeni u učilištima koja su pohađali. Po gradovima su poučavali djecu (*pueros*) u čitanju, pisanju, računanju, a odrasle u latinskoj gramatici. Glavna se obuka sastojala u učenju latinske gramatike prema gramatici poznatoga gramatičara i retoričara Elija Donata. Upotrebljavala se i gramatika Aleksandra de Villadeia, poznatoga talijanskoga gramatičara. To znači da se i programi gradske škole u Dubrovniku i Dalmaciji nisu razlikovali od programa škola u talijanskim gradovima. Nastavu su držali na talijanskom jeziku. I knjige su bile napisane na talijanskom, ili latinskom jeziku. "No vrlo je velika žalost, što se u rečenim zavodima djeca ne poučavaju razumnim pučkim jezikom, nego jedino talijanskim, pa ono što bi bila mogla posve lasno i temeljito naučiti kroz godinu dana u svojem jeziku, u tuđem ne nauče ni za života."⁷

Godine 1435. Veliko vijeće u Dubrovniku izdalo je posebni red (*Ordo pro magistris et scholaribus*) kojim naređuje da učitelj Đuro iz Mantove poučava one učenike koji žele učiti trgovačko dopisivanje i trgovačko vođenje računa, a Filip de Diversis da poučava u humanističkim znanostima.

Zanimljivo da je u Dubrovniku godine 1557. objavljen školski red ili zakon, koji se još spominje pod nazivom *Provedimentum formatum super reformatione juventutis*, po uzoru na mletački, prema kojemu su tri senatora nadgledala predavanja na Padovanskom sveučilištu, ali i tisak, škole, galerije i muzeje. Ti dubrovački reformatori dva su puta tjedno obilazili škole i tom prilikom poticali učitelje da obavljaju svoje dužnosti, a učenike da bolje uče i

⁶ T. ERBER, 1903-4, 7.

⁷ V. ADAMOVIĆ, 1892, 36.

redovitije pohađaju nastavu.

Prema sačuvanoj nastavnoj osnovi u Zadru se godine 1634. učila gramatika u školi koja je bila podijeljena na razrede kao neka humanistička gimnazija bez ikakvih realnih predmeta. U toj se školi učilo prema gramatici isusovca Emanuela Alvareza i u mnogočemu se ova nastavna osnova podudarala s nastavnom osnovom koju su isusovci držali u svojim zavodima na Zapadu. Ta se osnova pripisuje autoru Kerubinu Lazzaroniju, članu Kasinske kongregacije koji je radio u Zadru od godine 1632. do 1639.

Budući da u ranom i srednjem vijeku u Dalmaciji i civilnoj Hrvatskoj nije bilo viših učilišta u kojima bi domaći sinovi stjecali visoko obrazovanje, mnogi su crkveni redovi uspostavljali brojne veze s inozemnim visokim učilištima i u njima osiguravali mjesta za izobrazbu svojih kandidata. U slanju svojih mladića u inozemna učilišta prednjačili su franjevci.⁸ Jedno od najpoznatijih učilišta bilo je u Loretu, a osnovao ga je papa Grgur XIII. godine 1574. pod imenom *Collegium Illyricum*, jer je bilo namijenjeno mladićima iz južnih slavenskih zemalja.

Naši mladići iz Hrvatske odlazili su i u druga talijanska mjesta, kao što su Rim, Padova, Bologna i dr. Dalmatinski su gradovi nastojali što više pomagati nadarenim učenicima raznom vrstom potpore kako bi postigli višu naobrazbu i svojim znanjem nakon povratka pomogli gospodarstvu i kulturi. Ta veza s vanjskim svijetom unaprijedila je kulturni i gospodarski razvoj onodobne Dalmacije unatoč brojnim političkim zaprekama koje su je stoljećima razapinjale između Istoka i Zapada.

U vrijeme kraljice Marije Terezije i njezinih nastojanja da u područje školstva i naobrazbe unese određeni red, hrvatski su učitelji bili u stalnoj kulturnoj vezi sa središnjim kulturnim i školskim središtima austrijske države. Primjerice, kada je u Beču otvorena glavna škola, odmah su dvojica učitelja iz Senja poslana tamo da steknu određenu izobrazbu u školi.⁹ Kada su ozakonjeni novi školski propisi (*Allgemeine Schulordnung*), u nastavnim su se programima sve zemlje i pokrajine u Austrijskom Carstvu jače povezale, jer su se ti propisi odnosili na čitavu državu. Tako je još ranije godine 1764. kraljica Marija Terezija izdala naredbu da se u svakoj pukovniji Vojne krajine ustroji bar po jedna škola.¹⁰

Nešto kasnije i ostale naredbe austrijskih vladara odnosile su se na naše školske prilike i pridonosile su postupnom jačanju i širenju školskih

⁸ Š. URLIĆ, 1919, 54.

⁹ A. CUVAJ, 1, 1910.

¹⁰ F. TIČAK, 1880, 7.

institucija. U svemu ovome značajniju su ulogu imali školovani ljudi koji su se svojim znanjem i umijećima dobro snalazili u drugim zemljama, a nakon dolaska u naše krajeve pridonosili su širenju pismenosti i kulture uopće.

U Dubrovniku se početkom devetnaestog stoljeća pojavila potreba za izobrazbom domaćih učitelja, pa je 1. ožujka 1822. Silvestar Gujina počeo predavati pedagogiju i vjeronauk. Ubrzo su se prijavila desetorica polaznika i za njih su tri mjeseca trajala predavanja iz teorije, a druga tri mjeseca bio je praktični rad. Ti su se učitelji nakon toga mogli zaposliti na nižim pučkim školama kao pomoćni učitelji – pripravnici. Da bi postali učitelji, morali su nakon godinu dana polagati ispite iz prakse. Učiteljice su privatno polagale ispit pred općim školskim nadzornikom.¹¹ Gujina, taj vrsni učitelj prvih domaćih kandidata za učiteljsku struku, zalagao se da se nastava drži na hrvatskome jeziku. I školske knjige većinom su bile iz Italije, na talijanskom jeziku. To je sve otežavalo domaćim učiteljima odgoj i izobrazbu mladih naraštaja.

Literatura

Vice ADAMOVIĆ, *Građa za istoriju dubrovačke pedagogije*, 2, Zagreb, 1892.

Ante CUVAJ, *Građa za povijest školstva kraljevine Hrvatske i Slavonije*, 1, Zagreb, 1910.

Tulio ERBER, *Storia del ginnasio superiore di stato in Zara 1903-4*, Zadar, 1904.

Giuseppe FERRARI-CUPILLI, *Scritti storici e letterari*, 1, Zadar, 1889.

Program dubrovačke gimnazije 1882./83., Dubrovnik? godina 1882.

M. RAGUŽ, *Školske uredbe i propisi do godine 1774.*, *Napredak*, 1, 2001, 117-124.

Školstvo u Hrvatskoj i Slavoniji od njegova početka do konca god. 1895., Zagreb, 1896.

Š. URLIĆ, *Crtice iz dalmatinskog školstva od dolaska Hrvata do god. 1910.*, I. dio do godine 1810., Zadar, Matica dalmatinska, 1919.

Zakon od 14. listopada 1874. ob ustroju pučkih škola i preparandija za pučko učiteljstvo u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb, 1874.

---

¹¹ V. ADAMOVIĆ, 1892, 37.

FOREIGN TEACHERS IN CROATIA UNTIL 1774

Summary

In researching the early history of Croatian education we can very often find data which supports the theory that Croatian education was led by many economical and cultural interests and was connected to western education, mostly with Venice and other Italian merchant towns which always had materialistic interests to the front of their mind. There was a need for educated citizens in Dalmatian, coastal and island towns where trade, arts and crafts were developing in the same way as in similar towns in the west. The need for educated people arose also in Dubrovnik where the schools were more developed than in other places in Croatia. Dalmatia was also the region where different political interests crossed, from Venetians, Austrians, French and Turkish, all of them looking after their interests without giving anything to the locals. The other parts of Croatia under Austro-Hungarian government for more than 400 years had the same history in their education.

AUSLÄNDISCHE LEHRER IN KROATIEN BIS 1774

Zusammenfassung

In den Erforschungen der frühen Geschichte des kroatischen Schulwesens stoßen wir an Daten die die These unterstützen, dass das kroatische Schulwesen mit dem Schulwesen am Westen verknüpft war, hauptsächlich mit dem Schulwesen in Venedig und anderen italienischen Städten. Bedürfnisse nach geschulten Bürgern fühlten sich in dalmatinischen, Küsten- und Inselstädten in denen Handel und Gewerbe auf dem Niveau der europäischen Länder war. Das galt besonders für Dubrovnik als einen bekannten kulturellen Mittelpunkt. Auf diesen Räumen waren verschiedene Interesse entgegengesetzt, und jedermann suchte seinen Teil. Andere Teile Kroatiens hatten in dieser Hinsicht ein gleiches oder ähnliches Schicksal.

In dieser Arbeit werden vierhundertjährige Schulwesensverbindungen zwischen der kroatischen und ausländischen Städte beschrieben.